

Sophie en Joop Citroen

Huwelijksmonologen

1940-1945

Met een interview van
Frits Abrahams

Cossee
Amsterdam

De gebeurtenissen die in dit boek worden beschreven hebben in werkelijkheid plaatsgevonden. Van de meeste personen die er een rol in spelen zijn de namen veranderd. Ook enige plaatsnamen zijn gewijzigd. Van onze weldoeners tijdens de oorlog zijn echter de werkelijke namen genoemd, voor zover zij en/of hun nabestaanden daartegen geen bezwaar hadden.

Aan allen die de moed en de kracht konden opbrengen om met groot gevaar voor eigen leven gedurende de oorlog van 1940-1945 medemensen te helpen die in nood verkeerden.

Hun heldendaden mogen en zullen nooit vergeten worden.

*Kom vanavond met verhalen
hoe de oorlog is verdwenen,
en herhaal ze honderd malen:
alle malen zal ik wenen.*

Het vierregelig citaat uit een lang gedicht van Leo Vroman is bijna een afgesleten cliché geworden.

Heeft het meer dan veertig jaar na de oorlog zijn zin verloren? De wereld weent niet meer om die verhalen, veronderstel je.

Of ziet niemand de tranen meer van hen voor wie de verhalen iedere dag, iedere nacht terugkeren?

(Fragment uit een artikel in *Het Parool*)

Hoe dit boek is ontstaan

Ik ben Sophie, vrouw van Joop Citroen. Ik heb een vrolijke, opgewekte natuur, ben altijd voor elk pretje te vinden geweest. Ja, zelfs nog wel na alles wat ik achter de rug heb. Daarvoor zijn redenen genoeg. Joop en ik vormen een hecht paar. Beiden zijn wij nog vitaal, mobiel en ondernemend. Voor de buitenwereld lijken wij een normaal, opgewekt stel. Onlangs hebben wij onze diamanten bruiloft gevierd. Wat zou een mens nog meer kunnen wensen?

Inderdaad, er is veel om dankbaar voor te zijn en dat zijn wij ook wel. Maar toch, maar toch, de oorlog heeft vele sporen achtergelaten, ook bij mij. Nog steeds draag ik als een loden last de herinnering bij mij aan de gebeurtenissen die zich tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog hebben afgespeeld, en dat is nu al meer dan vijftig jaar geleden. Het is een herinnering die grotendeels in mijn onderbewustzijn leeft, maar die toch ook dikwijls naar buiten treedt. Zo leidde lange tijd bijna ieder gesprek dat ik met vreemden voerde onopzettelijk naar mijn oorlogservaringen, zonder dat ik mijzelf daarvan rekenschap gaf. Mijn man vroeg mij weleens: 'Waarom begin je steeds weer over de oorlog?' Ja, waarom? Dat is een vraag waarop ik geen antwoord had.

Na de oorlog was er veel veranderd. Ik was niet meer de vrolijke Sophie van vroeger. Afgezien daarvan was ik na de bevrijding herhaaldelijk ziek, terwijl ik daarvoor een goede gezondheid genoot. Omstreeks mijn vijftigste werd ik levensgevaarlijk ziek. Het bleek dat verschijnselen die ik vertoonde terug te voeren waren op stress, op niet

verwerkte spanningen als gevolg van mijn oorlogsbelevissen.

Na de genezing van mijn lichamelijke aandoening kon ik niet verder zonder geestelijke hulp. Er kwamen hulpverleners, gespecialiseerd in de behandeling van storingen bij mensen die de oorlog hebben meegemaakt. Daar vond ik veel baat bij. Men kon mij wel niet geheel van mijn angsten bevrijden, maar ze werden wel verminderd tot een peil waarmee te leven was.

Deze mensen luisterden, geloofden en begrepen mij. Dat was een belangrijk deel van hun zegenrijk werk. In het dagelijks leven waren de mensen in onze omgeving over het algemeen niet bereid te luisteren. Zij konden niet begrijpen wat mij bezielde. Zo waren er goede kennissen die wij opeens niet meer zagen. Toevallig hoorden wij dat zij tegen iemand over ons gezegd hadden: 'Met die mensen willen wij liever niet meer te maken hebben. Die zijn zo goed door de oorlog gekomen dat zij uitbundig vrolijk zouden moeten wezen, maar ze zijn niet echt opgewekt, hoe ondankbaar.' Zelfs mijn goede, welmenende internist zei tegen ons, nadat hij mij over de grens van dood en leven had gehaald: 'En van nu af aan moeten jullie van iedere dag een feestdag maken!' Konden wij dat maar!

Maar de hulpverleners begrepen het wél en lieten mij praten, mijn hart uitstorten, weldadig luisterend. 'Het is wel bijzonder,' zei de oude professor, aan wie ik ook over mijn ervaringen had verteld, 'het is bijzonder dat je je na al die jaren nog zo duidelijk kunt herinneren wat je tijdens de oorlog als onderduikster hebt beleefd en dat je daarover zo goed kunt vertellen.'

'Schrijf die herinneringen toch op!' riep hij op een keer. 'Dat zou niet alleen bevrijdend voor je kunnen werken, Sophie, maar zo'n relaas zou ook documentaire waarde kunnen hebben voor later. Een waarschuwing voor onze nakomelingen. Over de oorlog en de kampen is al veel geschreven, maar over de ervaringen bij het onderduiken zijn weinig boeken. Schrijf! Doe het!'

En zo ben ik aan het schrijven geslagen. Het is een relaas geworden waarin ik naar waarheid heb opgetekend wat mijn ervaringen zijn ge-

weest als jonge, Joodse vrouw in een, van 1940 tot 1945, door Duitsers bezet Nederland.

Ik begin met een beeld te geven van de funeste invloed die de Duitse bezetting op het leven in Nederland heeft gehad, en vooral van de beperkingen en beproevingen die het Joodse volksdeel werden opgelegd. Daardoor werden wij na enige tijd uit onze woonplaats verdreven, ons oudste zontje vond de dood als gevolg van de bezettingsmaatregelen. Niet lang daarna volgde opsluiting van mijn man in een concentratiekamp. Zelf wist ik nog net aan gevangenneming te ontkomen door met hulp van de ondergrondse onder te duiken.

In hoofdzaak gaat het verhaal over mijn belevenissen als onderduikster. Tijdens mijn onderduiktijd heb ik mijn jongste zontje in handen van het ondergrondse verzet moeten achterlaten. Daarna stond ik geheel alleen.

Vele vreemde, beangstigende en avontuurlijke gebeurtenissen zijn mij in de onderduikperiode overkomen, maar ik heb mij steeds weten te redden, mede met hulp van mensen uit het ondergrondse verzet. Voortdurend verkeerde ik in angst om gepakt te worden, voortdurend in onzekerheid en bevreesd voor het lot van man en kind.

Mijn ervaringen zullen waarschijnlijk ongeveer gelijk zijn aan die van de meeste onderduikers, die dezelfde vrees, angsten, spanningen en vernederingen hebben meegemaakt. Vrees vooral ook voor de afschuwelijke razzia's op Joden en niet-Joden, waarbij mensen op brute wijze uit hun huis werden gesleept, velen om nooit terug te keren.

Verscheidene malen heb ik, door het ontstaan van gevaarlijke of onhoudbare situaties, als opgejaagd wild van het ene onderduikadres naar het andere moeten vluchten. In de loop van de oorlog moest ik elfmaal van onderduikadres veranderen en iedere keer zag ik mij genoodzaakt mij weer aan een ander milieu en andere omstandigheden aan te passen. Toch kwamen zelfs in dergelijke situaties lachwekkende toestanden voor.

Ik beschrijf verder hoe ik na de capitulatie van Duitsland en de

daaropvolgende bevrijding van Nederland op zoek ben gegaan naar mijn zoontje, van wie niemand wist waar hij was gebleven. Ik had hem in Eindhoven, dus in het zuiden van Nederland, achtergelaten en vond hem na de oorlog op onvoorstelbare wijze, grotendeels op intuïtie, in Noord-Holland terug. Wonder boven wonder kwam ruime tijd na onze bevrijding mijn man, als een van de weinige overlevenden, uit het concentratiekamp (vernietigingskamp) Auschwitz terug. Weliswaar zwaar ziek, maar dat is gelukkig overgegaan.

Ons gezin was gelukkig weer herenigd, Joop, ons zoontje Robbie en ik. Samen konden wij gaan bouwen aan een nieuwe toekomst.

Sophie